

HRT, emisija "NULTI SAT", četvrtak, 2. studenoga 2006.

Tema dana: Hrvatski dvorci i ljetnikovci

Urednica: Marija Vukelić Božičković

Novinarka: Ana Firšt

Voditeljica: Tamara Loos

Gost emisije. Prof.dr.sc. Mladen Obad Šćitaroci, Arhitektonski fakultet Zagreb

www.dvorci.hr

DVORCI, KURIJE I LJETNIKOVCI U HRVATSKOJ

(priprema za televizijsku emisiju)

1. Zna li se danas točan broj dvoraca, ljetnikovaca i kurija u Hrvatskoj?

_ Ne zna se točan broj jer nikad nije napravljena sustavna i sveobuhvatna evidencija u Hrvatskoj. Postoje razne evidencije koje se odnose po zemljopisnim cjelinama, županijama i općinama ali nisu stavljene u sustav.

_ Pretpostavljamo broj od 300 dvoraca i kurija u sjevernoj Hrvatskoj. Isto toliko je otprilike bilo ljetnikovaca na širem području Dubrovnika (danas ih nema toliko). Prema podacima Gjüre Szabe iz 1920. godine u Hrvatskoj je postojalo i oko 700 utvrđenih dvoraca (burgova, zamkova, srednjovjekovnih plemićkih gradova).

_ To znači da govorimo o otprilike 1300 građevina kojih je nekoć bilo na tlu Hrvatske. Svi su oni sačuvani makar i u arheološkim tragovima, premda katkada neistraženi pa i nepoznate točne lokacije.

2. Koji su razlozi tako velikog broja dvoraca u Hrvatskom Zagorju i dubrovačkom području?

Područje Hrvatskoga zagorja, kao i dubrovačko područje, bio je prostor s najvećim brojem i najvećom gustoćom plemićkih posjeda zbog blizine Zagreba odnosno Dubrovnika. Najvažniji razlozi tako velikog broja su sljedeći:

- zaštićenost (sigurnost) posjeda od ratova i neprijatelja, poglavito od Turaka;
- veliki broj plemićkih (vlastelinskih) posjeda na razmjerno malom teritoriju – veliki broj posjeda posljedica je 1) zaštićenosti prostora od ratova (sigurnost posjeda), 2) nemogućnosti stvaranja velikih posjeda zbog malog teritorija i 3) usitnjavanja posjeda ženidbama i nasljeđivanjem.

3. Koja je razlika između dvorca, kurije i ljetnikovca i jesu li jednako cijenjeni?

Katkada ih teško razlikujemo, ali razlike su sljedeće:

DVORAC je sjedište plemićkog/vlastelinskog posjeda i kao takav je mjesto stanovanja i mjesto gdje se proizvodi i odakle se upravljanja poljodjelskim i šumskim gospodarstvom. Dvorac je služio stalnom ili povremenom stanovanju. Povremeno se stanovalo ako je vlasnik posjedovao nekoliko dvoraca ili palaču u gradu (Zagrebu ili Varaždinu) pa je često ljetni dio godine provodio na ladanju u dvorcu. Dvorci su se povremeno koristili u doba lovačke sezone (lovački dvorci – npr. dvorac u Bilju u Baranji bio je lovački dvorac Princa Eugena Savojskoga).

Zbog gospodarskog značenja dvorac nije samo najčešće arhitektonski lijepa i velika stambena zgrada nego pod DVORCEM moramo podrazumijevati cijeli dvorski sklop kojega sačinjavaju: dvorac, gospodarske zgrade, perivoj, korisni vrtovi (povrtnjaci), voćnjaci, te gajevi i livade u neposrednom okruženju.

KURIJA je kuća nižeg i seljačkog plemstva, ali i boravište svećenika (župna ili kanonička kurija). Od dvorca se razlikuje manjom površinom i skromnijim izgledom, a katkada i građevnim materijalom (kurije su nekoć u sjeverozapadnoj Hrvatskoj često bile drvene – jedna od najpoznatijih je još uvijek sačuvana drvena kurija Škarićevo između Krapine i Krapinskih Toplica. Kao i dvorci kurije su bile sjedišta malih vlastelinskih posjeda.

LJETNIKOVAC je stambena veća zgrada s perivojem namijenjena odmoru i ladanju, smješten u okolici grada, a koristio se uglavnom tijekom ljetnih mjeseci. Iako su u okolici Zagreba tijekom 19. stoljeća na obroncima Medvednice izgrađeni brojni ljetnikovci – ipak se oni pretežito grade na Jadranu (na obali i na otocima). Ljetnikovcima nazivamo dubrovačke ladanjske vile koje je od 14. do 19. stoljeća podizala dubrovačka vlastela. Površinom je ljetnikovac bitno manji od dvorca, a blizak kuriji.

Dvorci i kurije grade se od 17. do početka 20. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i uvijek su vezani uz vlastelinski posjed. Ljetnikovci se pretežito grade na Jadranu (najviše ih je na prostoru nekadašnje Dubrovačke republike) i najčešće nisu u funkciji upravljanja posjedom nego u funkciji ladanja (povremenog stanovanja) i stanovanja.

4. Prema kojim se kriterijima određuje koja je građevina od najveće vrijednosti i lokalnog značaje te zaslužuje obnovu?

Kriteriji za vrjednovanje dvoraca su sljedeći:

1. Konzervatorski kriteriji (izvornost dvorca, gospodarskih zgrada i perivoja; očuvanost različitih razvojnih faza; rijetkost i dr.)
2. Kulturno-povijesni kriteriji (starost, estetsko-umjetnička vrijednost, značaj za širenje i razvoj kulture i dr.)
3. Arhitektonsko-graditeljski kriteriji (postojeće građevno stanje, građevni materijali, očuvanost arhitektonskog interijera, očuvanost pokretnog interijera)
4. Prostorno-ambijentalni kriteriji (očuvanost okolnog pejzažnog i urbanog ambijenta, očuvanost perivoja i vrtova, urbanističke osobitosti).
5. U funkciji iznalaženja novih namjena primjenjuju se i kriteriji s turističkog, ekonomskog i imovinsko-pravnog gledišta.

5. U kakvom su danas stanju ti dvorci, kurije i ljetnikovci?

Osim malobrojnih iznimaka (samo je oko 12% u vrlo dobrom stanju) dvorci, kurije i ljetnikovci su u lošem stanju. Analiza 100 dvoraca i većih kurija pokazala je da je preko 50% dvoraca u jako lošem građevnom stanju. Trećina dvoraca je bez ikakve namjene i u fazi rušenja (neki su već potpune ruševine), a još jedna trećina ima samo privremenu namjenu što ukazuje na lošu budućnost tih građevina ako se nešto ne poduzme u smislu njihova suvremenog korištenja.

6. Kada su i zbog čega počeli propadati?

Dvorci propadaju uvijek kada dolazi do promjene društveno-političkih sustava i uvjeta gospodarenja. Početak tog procesa, koji je bio tragičan za hrvatske dvorce tek nakon Drugoga svjetskog rata, dogodio se sredinom 19. stoljeća nakon ukidanja kmetstva i feudalnog društvenog poretka (dvorci su zapravo «djeca» feudalizma). Vlasnicima dvoraca smanjeni su posjedi i prihodi pa je održavanje dvoraca bilo sve teže. Sljedeća faza propadanja je bila nakon Prvoga svjetskoga rata zbog provedbe agrarne reforme (smanjenje vlastelinskih posjeda). Drastične promjene dogodile su se nakon Drugoga svjetskoga rata kada su dvorci u Hrvatskoj oduzeti njihovim vlasnicima, vlasnici su istjerani iz zemlje, a pokućstvo i druga oprema dvoraca su

uništeni i razneseni. Prekinut je kontinuitet života u njima! Ostale su samo zgrade kao građevne ljske bez duše. Počeli su se koristiti za različite namjene (bolnice, škole, skladišta, stanovanje za nezbrinute obitelji i dr. pa do potpuno neprimjerenog načina korištenja za sušione mesa, uzgajanje pilića i sl.). Dvorci i njihovi vlasnici bili su prije pola stoljeća politički kažnjeni, a onda je slijedila njihova građevna destrukcija i zapuštanje. Prekinut je kontinuitet života u dvorcima. Kada jednom srušite ili zapustite zgradu, grad ili perivoj vrlo je teško opet sve obnoviti. Još se i može

7. Koliko ih je do danas restaurirano i zašto to ide tako sporo?

Malobrojni su dvorci restaurirani na način da bismo bili zadovoljni i da bismo mogli reći da smo im dali novi život. Uglavnom su to dvorci pretvoreni u muzeje koje većim dijelom ili u cijelosti financira Država (Trakošćan, Stari grad Varaždin, Muzej seljačkih buna u Gornjoj Stubici, Ludbreg, Našice, Virovitica, Ilok i još poneki). Ide sporo jer je obnova dvoraca «vreća bez dna» - dakle investicija je golema, a povrat novca upitan i nezadovoljavajući. Dakle, zbog visoke cijene obnove taj proces restauracije i revitalizacije ide presporo.

Kada jednom prekinete kontinuitet života u dvorcima, te kada taj prekid traje pola stoljeća ili više jako je teško provesti revitalizaciju (oživljavanje). Iako je cijena jako visoka može se dvorac građevno obnoviti, ali puno je teže obnoviti aktivnosti i dvorcima vratiti život. Teško se može vratiti život tamo gdje je stao, ali može se dati dvorcima novi život. To znači u dvorac treba smjestiti neku novu suvremenu namjenu koja će osigurati redovito održavanje, dolazak i boravak ljudi, ali i podsjećati na prošlost dvoraca pa obnovljeni dvorac ne smije biti lišen povijesnog ugođaja jer onda to nije dvorac nego suvremena zgrada.

8. Projekt Villas-ukratko opisati o čemu je riječ?

- Koji su glavni ciljevi projekta?

Projekt *Villas* (to je kratica od *Villas, stately homes and castles*) europski je projekt koji se bavi iznalaženjem načina i kriterija za revitalizaciju (oživljavanje, novi život) dvoraca, kurija i ljetnikovaca i to za one građevine koje su prazne i ne koriste se. Takvih zgrada ima puno – ne samo u Hrvatskoj nego također primjerice i u regiji Veneto koja je voditelj tog projekta. Revitalizacija dvoraca primarno se promatra u kontekstu ekonomske održivosti što znači da treba odabrati takvu namjenu dvorca koja će osigurati zaštitu temeljnih spomeničkih svojstava, ali će i novom namjenom osigurati novac potreban za održavanje i novi život.

- Do kada traje projekt i tko je sve u njega uključen?

Projekt traje već tri godine (ako uključimo i pripremnu fazu onda traje već 5 godina). Završava u prosincu 2006. što će biti obilježeno završnom konferencijom u Veneciji uoči Dana sv. Nikole (4. i 5. prosinca 2006.). U projektu sudjeluje Italija, Austrija, Grčka i Hrvatska. Hrvatski partneri u projektu Villas jesu: Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu (voditelj hrvatskog dijela projekta), Fond za regionalni razvoj RH te pet županija (Zagrebačka, Krapinsko-zagorska, Varaždinska, Požeško-slavonska i Koprivničko-križevačka). Međutim, tijekom trogodišnjeg rada u projekt su se posredno uključili brojni pojedinci (vlasnici dvoraca, znanstvenici i stručnjaci, zaljubljenici u dvorce), lokalna uprava (županije i njihovi odjeli i zavodi), lokalna samouprava (gradovi i općine), institucije (konzervatorski odjeli, fakulteti, turističke institucije i dr.), udruge itd. – dakle, svi koji prepoznaju dvorce i ljetnikovce ne samo kao vrijedno kulturno naslijeđe već i kao građevine koje ne smijemo promatrati samo kao relikte prošlosti već ih treba uključiti u suvremeni život, dakle dati im novi život čime će oni postati gospodarski pokretači lokalnog prostora u kojemu se nalaze.

9. Kako bi se i naši gledatelji, svi ljudi mogli uključiti u sam projekt? Možemo li nekako pomoći? Je li već neka škola, skupina djece uključene u sam projekt?

Projekt Villas postavio je brojne ciljeve koje smo definirali u 16 točaka – više o tome na web stranicama: www.arhitekt.hr/villas i www.dvorci.hr Valja istaknuti da je cilj pokrenuti sve one koji žele i mogu na bilo koji način pridonijeti stvaranju strategije i sustava, kao i opće društvene klime - za revitalizaciju hrvatskih dvoraca, utvrđenih dvoraca (burgova, zamkova, srednjovjekovnih plemićkih gradova), vila i ljetnikovaca. Pokrenuli smo osnivanje Centra za hrvatske dvorce pa je potrebna svekolika podrška i promičba te zamisli. Do tada je potrebno na razne načine osmišljavati konkretne male aktivnosti i male životne projekte koji bi se mogli voditi na lokalnoj razini – na razini županija, gradova, općina. U tome bi veliku ulogu mogle imati škole (osnovne i srednje), centri za kulturu, udruge građana, pojedinci i tvrtke. U sklopu *Projekta Villas* napravili smo web stranicu (www.dvorci.hr) s ciljem da osim informacija o projektu i hrvatskim dvorcima to bude središnje mjesto za razmjenu ideja, za povezivanje svih koji žele pridonijeti revitalizaciji hrvatskih dvoraca, dakle kao mjesto za početno umrežavanje svih aktivnosti koje je potrebno provoditi dok se ne osnuje Centar za hrvatske dvorce i ljetnikovce.

Što je moguće učiniti na lokalnoj razini?

- Smjerokazima obilježiti ceste kojima se dolazi do dvoraca (često ih je teško pronaći)
- Perivoje dvoraca i prilaze dvoraca očistiti od otpada, kositi travu i uklanjati samoniklo bilje
- Pripremati fotografske izložbe postojećeg stanja (digitalne i klasične izložbe) te na taj način stvarati bazu podataka postojećeg stanja
- Popisivati dvorce, kurije i ljetnikovce u lokalnim sredinama te pratiti njihove mijene te po mogućnosti otvarati web stranice pojedinih dvoraca
- Stavljati na postojeće web stranice gradova, općina, udruga i sl. podatke i o dvorcima u lokalnoj sredini
- Organizirati izlete i turističke obilaske dvoraca i perivoja dvoraca
- Širiti znanja o dvorcima u drugim zemljama
- Povezati se putem interneta i na druge načine s dvorcima koji su uspješno riješili svoju budućnost i u kojima se nalazi neka kvalitetna suvremena namjena
- Promicati temu revitalizacije dvoraca putem lokalnih radio stanica i drugih sredstava priopćavanja
- Itd. itd.

Za sada u dosadašnji tijek projekta *Villas* nije bila uključena nijedna škola, ali ovo je prilika pozvati osnovne i srednje škole – učenike i nastavnike da u sklopu školskih slobodnih aktivnosti osmisle programe u cilju promicanja i unaprjeđenja revitalizacije dvoraca.

10. Na koje sve načine namjeravate oživjeti hrvatske dvorce, kurije i ljetnikovce, a pritom zadržati njihov duh i povijest koju nose?

Revitalizacija dvoraca, kurija i ljetnikovaca je proces koji zahtjeva ne samo aktivnost stručnjaka, poduzetnika ili zaljubljenika i sanjara - nego i političku volju Države te lokalne uprave i samouprave da se nešto učini. S političke strane potrebno je prepoznati kulturne, gospodarske i turističke mogućnosti dvoraca te otvoriti vrata za stvaranje pretpostavki za proces revitalizacije dvoraca.

_ Potrebno je napraviti sustavnu evidenciju dvoraca, kurija i ljetnikovaca u Hrvatskoj (moramo znati koliko i gdje imamo takvih zgrada, u kakvom je stanju, kako se koristi, u čijem je vlasništvu, postoje li planovi za buduće korištenje i sl.);

_ Potrebno je provesti vrjednovanje/valorizaciju a onda i kategorizaciju (moramo znati koji su nam dvorci europskoga/srednjoeuropskoga značaja, koji nacionalnog, a koji imaju samo regionalnu ili lokalnu vrijednosti). Ovisno o kategorizaciji odredit će se novi konzervatorski uvjeti u smislu dopuštenih arhitektonskih zahvata na dvorcima. O tome će ovisiti može li se neki dvorac, kurija ili ljetnikovac prigradivati ili ne, mogu li se graditi nove zgrade u neposrednoj blizini ili ne mogu i sl. Bez takvih odluka i jasnih (transparentnih) uvjeta nema niti ozbiljnih investitora koji će biti spremni ulagati u obnovu dvoraca i održivi novi život dvoraca.

_ Kreirati nacionalnu strategiju revitalizacije dvoraca koja će uključiti pravne i gospodarske aspekte, omogućiti usmjeravanje novca za obnovu iz spomeničke rente, potaknuti partnerski odnos Države i vlasnika, pokrenuti marketinško osmišljavanje projekta kulturnih putova dvoraca i dvoraca-hotela i sl.

_ Osnovati Centar za hrvatske dvorce i ljetnikovce.

11. Hoće li i dalje ostati zaštićena prirodna dobra ukoliko se dvorci, kurije i ljetnikovci pretvore u hotele? Kako možemo izbjeći pretvaranje dvoraca, kurija i ljetnikovaca u moderne magnete masovnog turizma?

_ Nema bojazni da će hoteli uništiti dvorce! Brojna su pozitivna europska iskustva u tome. Što može više uništiti hrvatske dvorce od nemara i negativnog stava prema dvorcima što smo iskazivali tijekom posljednje polovice stoljeća? Mi smo veliku većinu dvoraca uništili zbog neodržavanja (ruševni su i prazni!), zbog neprimjerenih namjena (skladišta, stanovi za nezbrinute, uzgajališta pilića i šampinjona i sl.).

_ Dvorci i ljetnikovci kao hoteli nisu namijenjeni masovnom turizmu. U socijalističko doba puno je vila na Jadranu (Opatija, Lovran, Crikvenica, Čikat u Malom Lošinj i dr.) bilo pretvoreno u radnička odmarališta i tako je bilo namijenjeno masovnom turizmu, što se u konačnici pokazalo jako lošim i nije dalo dobre rezultate.

_ Zbog zahtjevne funkcije i propisanih hotelskih standarda, ali i zbog kriterija ekonomske održivosti, za hotele se izabiru u pravilu dvorci niže vrijednosti u kojima su dozvoljene preinake do određene razine. Zato je nužno napraviti kategorizaciju kako bismo najvrjednije dvorce čuvali i obnavljali kao spomenike samo po sebi i u pravilu im namijenili muzejsku namjenu.

_ Na nedavno održanom međunarodnom skupu *Villas* u Varaždinu inozemni primjeri potvrđuju brojna pozitivna iskustva dvoraca-hotela koji nisu veliki i nikako ne nude masovne turističke programe već probrane i elitne – ne elitne po obvezno visokim cijenama i visokim kategorijama hotela nego elitne u smislu posebnih (neuobičajenih) i rijetkih ponuda, doživljaja i ugođaja koje možete dobiti u hotelskoj ponudi – a sve u kontekstu lokalnih posebnosti i regionalne prepoznatljivosti.

10. Najava nagradnog projekta Nultog Sata u kojem je član komisije i sam gost, Mladen Obad Šćitaroci.